

*Від редакції*

В цьому номері нашого журналу ми друкуємо статтю Вільяма Л. Макбрайда – почесного професора фонду Артура Гансена, професора філософії Університету Педю (штат Індіана, США). Він – президент Міжнародної Федерації Філософських Спілок (FISP), до якої входять 120 національних і міжнародних спілок-членів. Ця посада обирається на Всесвітньому філософському Конгресі, який відбувається через кожні п'ять років. Наступний Конгрес – у серпні 2013 року в Афінах. Мета FISP, згідно зі статутом, «сприяти розвитку професійних стосунків і обміну ідеями між філософами всіх країн». У 2007 році професор Макбрайд був в Україні, мав бесіду з директором Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України М. Поповичем, виступив на міжнародній конференції в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Завдяки його сприянню Україна представлена у FISP. В.Л. Макбрайд – колишній президент Північно-Американського Товариства з соціальної філософії та директор Північно-Американського Товариства Сартра. Він написав особисто та у співавторстві 19 книжок про Сартра, Маркса, з філософії права, феноменології, екзистенціалізму, зокрема: «Політична теорія Сартра», «Соціальна та політична філософія», «Філософські рефлексії з приводу змін у Східній Європі». Разом зі своєю дружиною – професоркою Індіанського Університету створили у 2005 році фонд підтримки майбутніх молодих науковців з філософії: щороку один чи два стипендіати отримують можливість для поїздки за кордон на конференції і програми навчання за кордоном. На прохання нашої редакції Вільям Л. Макбрайд із задоволенням відгукнувся, надіславши рукопис даної статті.

УДК 14:316:32.01

**Вільям Л. МАКБРАЙД**

**ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА  
ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ З ТОЧКИ  
ЗОРУ ЗАХІДНОЇ І НЕЗАХІДНОЇ  
ПЕРСПЕКТИВ\***



*Ця стаття презентує стислі роздуми про курси з соціальної і політичної філософії, які викладаються у західних країнах (і не тільки у західних країнах) і зазвичай підкреслюють західні традиції від Платона до Ролза і за її межами. Це ж стосується і підручника автора з цього питання. Але насправді цього недостатньо. Незважаючи на те, що праці цієї традиції містять багато важливих думок і демонструють дуже різні позиції з принципових питань, вони в той же час тяжіють у цілому до відображення ставлення зверхності щодо незахідних культур. Вони зробили свій внесок для увічнення такого ставлення в західних читачів. (Остання праця Джона Ролза «Закон народів» це засвідчує). Звичайно, навіть в західній культурі існують відмінності в перспективах, з позицій яких ці твори вивчаються: наприклад, український погляд на них навряд чи буде ідентичний західноєвропейській перспективі. Однак від цих творів не варто повністю відмовлятися, існує потреба у переході до більш глобальної точки зору на викладання соціальної та політичної філософії в майбутньому.*

**Ключові слова:** соціальна та політична філософія, соціальний контракт, викладання, західна традиція.

Працюючи над даною статтею, я знову звернувся, як і раніше, до викладання навчального курсу з соціальної та політичної філософії для студентів в інституті, Університеті Педю. Те ж саме було кілька років тому, коли я готував статтю французькою, яка покладена в основу даної праці, для участі у конференції в Сенегалі. Даний курс викладається у більш-менш тій же самій послідовності, що відображена в моєму невеличкому підручнику з ідентичною назвою – «Соціальна та політична філософія»,

\* © І. Предборська, переклад з англійської.

який був вперше опублікований в 1994 р.[1]. В обох згаданих випадках я починаю з греків, особливо з Платона і Аристотеля, розглядаю дуже швидко те, що невимушено іронічно називається «середньовічна філософія» (якщо вважати буквально, що то були середні віки, то наша доба, відповідно, має бути останньою, або майже останньою, що також могло б бути предметом розгляду). Потім слідує інтелектуальна революція, здійснена Макіавеллі, коли він пропонує описувати речі такими, які вони є, а не у відповідності до недосяжних ідеалів; наступний крок – традиція суспільного договору, започаткована Гоббсом; після чого у нас вивчається Гегель і Маркс, а також здійснюється коротке посилання на Джона Стюарта Мілля і утилітарну традицію; а потім невідомо точно, куди йти, тому що двадцять століття все дуже близько до нас, і воно представлено такими різноманітними течіями та думками.

Остання третина книги складається з побіжного огляду сучасної думки (якщо взагалі 1994 рік все ще можна вважати сучасним), який я розглядаю з точки зору проблеми прав і свободи, справедливості і спільноти. Завершую підручник розділом з назвою «Єдиний світ і майбутнє соціальної філософії». Я запозичив термін «єдиний світ» у одного з моїх улюблених авторів – Жан-Поля Сартра, який використовує його англійською мовою (що буває вкрай рідко для нього) в декількох пунктах його праці «Критика діалектичного розуму». (Пізніше я дізнався, що ці слова були використані в якості назви книги і гасла кандидатом від Республіканської партії на американських президентських виборах 1940 року Уенделлом Уїлкі [2], який програв Франкліну Рузвельту. По відношенню до тієї ж політичної партії сьогодні Уїлкі, мабуть, займав би крайнє ліве положення в ідеологічному спектрі. Якби сучасні республіканці схвалили ідею єдиного світу, то вона могла б бути тільки в контексті, відповідно до якого весь інший світ повинен прийняти американське панування. Що ж стосується іншої частини назви моєї останньої глави «Майбутнє соціальної філософії», потрібно зазначити, що це питання сьогодні є більш актуальним, ніж коли-небудь, і я постараюся в даній статті викласти свої міркування щодо цього з позицій викладання.

Все буцім-то так, але не зовсім. Філософські книги, особливо підручники, в цілому у більшості випадків не отримують широкого визнання. Дехто інколи схильний запитати себе, хто читає їх, і чи взагалі є люди, які читають їх. У моєму випадку колишній директор Інституту філософії країн Східної Європи, людина, відома своєю вкрай критичною позицією, висловив в електронному повідомленні своє захоплення моїм текстом. Я був у захваті. Значно пізніше корейський студент, який виграв приз на Всесвітньому філософському конгресі в Бостоні 1998 року за статтю, котру я мав честь коментувати, сказав мені, що він використовував мій текст, зробивши фотокопію курсу з метою уникнення сплати за його покупку,

курсу, який він вивчав протягом певного часу. Отже, авторові ніколи невідомо достименно, в якому конкретно контексті зміст написаної ним книги або статті буде можливо сприйнятий і прочитаний. Але окрім цих зовнішніх проблем, пов'язаних із сприйняттям або несприйняттям моєї книги, як і більшості книжок з філософії, для мене існують внутрішні проблеми, більш серйозні, про які я згадую у вступі до підручника. В ньому я відзначаю, що існує протиріччя між глобальними тенденціями, про які я скажу в кінці, з одного боку, і фактом, згідно з яким західна думка витлумачена у досить умовному сенсі як європейська, як думка спадкоємців європейського колоніалізму радше, ніж, наприклад, азіатська, африканська або індіанська думка, що становитиме фактичну цілісність мого історичного нарративу.

Додам, що проблема полягає не в узгодженості ціннісного судження з певною універсальною нормою, існування якої в цілому є гарним приводом для сумніву в будь-якому випадку, а у значному впливові (доброму чи поганому) на сучасний світ, який ці західні філософії здійснили. Про даний факт реальності свідчить те, що люди такі, як той згаданий корейський студент, якого я зустрів в Бостоні (з того часу він захистив докторську дисертацію, присвячену Джону Ролзу<sup>2</sup>), можуть використовувати мою книгу або подібні книжки. Так звана «цивілізаторська місія» (*mission civilisatrice*) певних європейських країн, в рамках виправдовувального контексту якого мало місце стільки вбивств, утисків і гноблення, виявилась у розповсюдженні більшої частини праць і думок західної соціальної та політичної філософії майже по всьому світу. Це звичайно не веде до когерентної тотальності, навпаки, думки знаходяться у протиріччі одна з одною за всіма можливими позиціями. Але одна річ є спільною майже для всіх. Це – дух зневаги до інших, неєвропейців, «варварів». Саме греки ввели це слово.

Двадцять століть після цього з'явився відомий суспільний договір, щоб потім, як продемонстрував досить переконливо мій друг Чарлз Міллз [3], в кінцевому підсумку стати расовим договором. Гегель писав досить ганебні речі стосовно Африки; Міллз вірив в абсолютну перевагу білої раси. Можна знайти расистські коментарі навіть у Маркса. Що стосується видатного «реаліста» Макіавеллі, то в заключній частині своєї праці «Державець» він раптом

<sup>2</sup> Американський політичний філософ ХХ ст., засновник ліберально-державної концепції, що взаєдичує сучасну внутрішню і зовнішню політику США. Його теорія *справедливості* передбачає суспільство вільних громадян, забезпечення рівних прав; реалізується в рамках егалітарної економічної системи. Його погляди на *політичний лібералізм* передбачають законне використання політичної влади в демократичному суспільстві, з метою показати можливість досягнення єдності, незважаючи на різноманітність світоглядів, підходів. Його твір *про право народів* – обґрунтування теорії ліберальної зовнішньої політики.

демонструє місіонерський тон, апелюючи до італійців, які мають звільнитися від «варварів», тобто від інших європейців. Таким чином, ми стикаємося з глибоко агресивним текстом літератури, який співпадає з мілітаристською та хижацькою практикою деяких людей, які читали цю літературу в юнацькі роки, а потім стали членами еліт тих країн, основні пріоритети яких визначаються духом завойовництва.

У результаті наведеної рефлексії може створитися уява, що я начебто певною мірою заперечую частину назви даної статті. Складається враження, що я натякаю на те, що існує лише одна західна перспектива, зрозуміла по відношенню до викладання цих філософій. Однак це не так. З одного боку, наприклад, Сартр, який починає передмову, написану до праці Франца Фанона «Знедолені Землі», з короткої історичної оповіді, сповненої іронії та спрямованої на розгляд методів навчання, що застосовувалися європейськими колонізаторами до студентів з «еліти» в їхніх колоніях. Саме такий підхід у викладанні підкреслює гуманізм західної традиції, апелюючи до таких слів, як «Парфенон» та «братерство». Таке викладання обернулось докором на адресу європейським колонізаторам від студентського покоління, яке прийшло їм на зміну.

З іншого боку, спадщина колоніальної доби та вплив колоніальних відносин постійно самовідтворюється новими шляхами аж до сьогодення. В якості маленького прикладу, але такого, що сам за себе яскраво говорить, я наведу закон, запропонований французькими Національними зборами декілька років тому, згідно з яким у французьких школах мав би вивчатися «позитивний бік» колоніальних інститутів. Це викликало низку серйозних протестів, але водночас виявило й значну підтримку цього законопроекту з боку певного сегменту населення Франції.

Західна перспектива для Східної Європи, більшість країн якої зовсім не отримали «прибутку» від колоніального досвіду, є знову чимось відмінним від тих діаметрально протилежних французьких поглядів. Україна, межуючи водночас зі східною та західною частинами християнського світу, мала досить периферійне відношення до ранньої модерної традиції соціальної та політичної філософії, суспільного договору ліберальної демократичної традиції. Правда, останній з теоретиків суспільного договору – Жан-Жак Руссо висунув пропозицію щодо перебудови управління Польщею, яка на той час контролювала частину України; але він не звертав увагу в своєму трактаті на особливу ситуацію України; до того ж сама Польща перестала існувати як політична цілісність через декілька років після публікації даної праці. Соціальна та політична філософія з її життєво необхідною орієнтацією на практику не зможе досягнути свого максимального впливу серед людей, які живуть під чужоземним гнітом, нездатних стати повноцінними політичними акторами. Це, на жаль, сталося з ситуацією в Україні, а також мало місце у шерезі інших країн Східної Європи

протягом майже всієї християнської доби. Тому східноєвропейська перспектива за своїм предметом є в дійсності дещо відмінною від західноєвропейської.

Отже, якщо існує більш ніж одна західна перспектива викладання соціальної та політичної філософії, то існує також, що цілком очевидно, й розмаїття незахідних перспектив. Дозвольте мені знову послатися на книгу Чарльза Міллза «Расовий договір», яка демонструє, як теорія суспільного договору була витлумачена, спираючись на історію, як шлях підтвердження домінування білої раси і навіть виправдання рабства. (Слід пам'ятати, наприклад, що Джон Локк мав капіталовкладення у рабську працю, поширенню якої сприяла Східна Індійська Компанія). Але сам Міллз, який приїхав із західної Індії, підтримує (із значною мірою гумору, водночас визнаючи, що він ніколи не переконуватиме своїх марксистських колег) використання навіть сьогодні рафінованої версії суспільного договору. Він підкреслює його егалітарні аспекти, що передбачають підтримку і сприяння справедливості та добробуту для небілого населення. Для філософа це – проблема тактичного і політичного вибору: капіталізм, на його думку, встановився назавжди, тому краще скористатися ним, ніж марно опиратися йому.

Водночас існують інші незахідні перспективи, прихильники яких визнають, що цілісність структури західної традиції, яка призвела до теоретичного домінування ліберальної демократії, теорії, яка тісно пов'язана з капіталізмом через ту або іншу версію суспільного договору, повинна бути знищена.

Для тих, хто викладає соціальну та політичну філософію або в Україні, або в Африці, або будь-де у світі, хочу зазначити, що не вірю в те, що вивчення класичних західних праць потрібно відмінити. Їх вивчення необхідне для того, щоб зрозуміти, де ми знаходимося в даний момент, потрібно бути знайомим з минулим, що сприяло створенню сучасної ситуації – хоча б лише для підтвердження гасла «Ворога треба знати в обличчя». Але в чому полягає сутність сучасної ситуації? На мою думку, вона більш плінна, ніж собі це уявляє Чарльз Міллз. Ліберальна демократія, як нам відомо, це – як в теоретичному, так і в практичному плані – глухий кут. Теорія договору ніякою мірою не захищає нас проти визнання нерівності настільки великої, наскільки можна собі уявити.

Приклад самого Ролза є доречним у цьому відношенні. Ролз, який в багатьох підручниках і статтях презентований як більш-менш егалітарний мислитель, використав гіпотетичну версію суспільного договору в якості відправної точки своєї праці «Теорія справедливості». Але в своїй праці останніх років життя «Право народів» він стверджує, що сама по собі величезна прірва, що існує між багатими і бідними, є другорядною, натомість значення набувають наслідки [4]. Тим більше, відповідно до його думок, подібне можна сказати щодо диспропорції між багатими та бідними країнами. І якщо окремі громадяни останніх відчувають образу по відношенню до інших, багатих країн, вони неправі. Крім того, він звинувачує бідні суспільства, за винятком небагатьох випадків, вважаючи,

що вони заслужили на свій стан бідності через їхні лінощі та/або культурні традиції. Я пояснив детальніше в іншому місці те, якою мірою пізнього Ролза, котрого майже всесвітньо визнано провідним речником ліберальної демократичної філософії другої половини останнього століття, потрібно водночас розглядати як зразок захисника американської гегемонії всупереч його самопроголошеному нейтралітету.

З точки зору практики, всупереч певним проявам протилежного, ця сама гегемонія знаходиться в процесі занепаду. Цей занепад можливо спостерігається найбільш очевидно всередині моєї країни, де протиріччя стають більш очевидними між значним багатством деяких і жахаючими труднощами мільйонів громадян, яким бракує адекватного, а то й будь-якого медичного захисту<sup>3</sup>, між патріотичною гординою та величезною армією ув'язнених; між ідеалами свободи, відкритістю, рівними виборами та реальністю домінування грошей в цих виборах, результатом чого стає покупка обраних законодавців великими корпораціями<sup>4</sup>; між теоретичним зобов'язанням про дотримання прав людини та іншими інституціональними і конституціональними нормами та зневагою цих самих норм на практиці і т.п. На міжнародному рівні нам потрібно відмовитися від поради, яку Макіавеллі дає державцям на їх запитання: що краще, – щоб тебе любили чи боялися: а саме, що немає необхідності у тому, щоб тебе любили, але найбільш треба уникати того, щоб тебе ненавиділи. Американський уряд вже деякий час піддається ризику стати ненависним у багатьох місцях по всьому світу. І ця еволюція у відносинах може лише відкрити шлях до нового перегляду так званої демократичної теорії та практики, якими цей уряд вихваляється, натомість є переважно їх втіленням.

Як я заявив на колоквіумі, організованому ЮНЕСКО в Чілі у листопаді 2005 року, який мав нагоду відвідати, це – не демократія як така, тобто принцип правлячої більшості (котрий я вважаю потребує переосмислення як неперервна боротьба проти домінування одних над іншими) є спірним питанням. Це радше проблема так званої ліберальної демократії, процеси, що продукують сьогодні справжні недемократичні наслідки. (Питання, яке було поставлене учасникам колоквіуму в Сантьяго де Чілі – «Демократія: мета чи засіб?»). Саме філософи, які займаються питаннями того, що називають периферією – світ поза межами Західної Європи й Північної Америки, найкраще налаштовані на те, щоб зайнятися глибоко критичним завданням – спростувати західну традицію соціальної та політичної філософії в її сформованих принципових конфігураціях і сконструювати на її місці нову парадигму для майбутнього світу – світу, який буде, сподіватимемося, постгегемоністським.

<sup>3</sup> Сподіваються, що ця ситуація покращиться протягом кількох років, коли нове законодавство, як передбачається, буде повністю реалізовано, але дуже велика кількість політиків закликають до його скасування, і вони можуть домогтися свого.

<sup>4</sup> Недавнє рішення Верховного суду Сполучених Штатів, що дозволяє внески в необмежених розмірах, вже зробило цю жахливу ситуацію ще гіршою.

**Література:**

1. McBride W. L., *Social and Political Philosophy*. New York: Paragon House, 1994.
2. Wendell Willkie, *One World*. New York: Simon & Schuster, 1943.
3. Charles Mills, *The Racial Contract*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1997.
4. John Rawls, *The Law of Peoples*. Cambridge: Harvard University Press, 1999, p. 114. I refer to certain aspects of this same work in my article, «Integration into What? The International Arena in Mid-2007», in *Нова Парадигма* 65, 1 (2007), – P. 32-39.

***Вильям Л. Макбрайд. Преподавание социальной и политической философии с точки зрения западной и незападной перспектив.***

Эта статья представляет краткие размышления по поводу курсов по социальной и политической философии, преподаваемых в западных странах (и не только в западных странах) и обычно акцентирующих внимание на западной традиции от Платона до Ролза и за ее пределами. Это касается и учебника автора по этому вопросу. Но на самом деле этого недостаточно. Несмотря на то, что труды данной традиции содержат много важных мыслей и представляют очень разные позиции по принципиальным вопросам, в то же время они тяготеют в целом к отражению отношения превосходства к незападной культуре. Они внесли свой вклад в увековечивание такого отношения у западных читателей. (Последняя работа Джона Ролза «Закон народов» этому свидетельство). Конечно, даже в западной культуре существуют различия в перспективах, с позиций которых эти произведения изучаются: например, украинский взгляд на них вряд ли будет идентичным западноевропейской перспективе. Однако от этих произведений не следует полностью отказываться, существует потребность в переходе к более глобальной точке зрения на преподавание социальной и политической философии в будущем.

**Ключевые слова:** социальная и политическая философия, общественный договор, преподавание, западная традиция.

***William L. McBride. The Teaching of Social and Political Philosophy as Seen From Western and Non-Western Perspectives.***

This essay constitutes a brief reflection on the fact that courses in social and political philosophy given in Western countries – and not only in Western countries – tend usually to emphasize the Western tradition, from Plato to Rawls and beyond. This is also the case with the author's own textbook on the subject. But in fact,



this is a deficiency. For, while the works of this tradition contain much important thinking and take very diverse positions on fundamental questions, they tend on the whole to reflect an attitude of superiority *vis-à-vis* non-Western cultures, and they have contributed to perpetuating that attitude in their Western readers. (John Rawls's own late work, *The Law of Peoples*, illustrates this.) Of course, even within Western culture there are differences in the perspectives from which these works are taught: for example, a Ukrainian perspective on them is unlikely to be identical to a Western European perspective. But, while these writings should not be entirely set aside, there is a need for an opening towards a far more global point of view in the teaching of social and political philosophy in the future.

**Keywords:** social and political philosophy, social contract, teaching, Western tradition.